

УДК 72.035:725.6

ЕЛДІ МЕКЕНДЕРДІҢ ЖАЙҒАСТЫРУДАҒЫ ТӘЖІРИБЕЛІК ЖӘНЕ ҒЫЛЫМИ ЖҮЙЕЛЕР

Абишева Мадина Ғарифоллақызы

madina2704@mail.ru

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰҰ Сәулет және құрылыс факультетінің магистранты,

Астана, Қазақстан

Ғылыми жетекшісі – Қ.Қ.Арынов

Елді мекен – тұрғындар саны тұрақты және материалдық активтермен бекітілген аумақтың шектеулі бөлігі.

Барлық елді мекендер қалалар мен ауылдық елді мекендерге бөлінеді. Ауылдық елді мекен шағын көлемді және халықтың аз тығыздығымен сипатталады. Олардың көпшілігі ауыл шаруашылығымен айналысады. Ауылдық елді мекендер ауыл шаруашылық өндірісінің бөлігі болғандықтан, өндіру технологиясының ұтымдылығын қамтамасыз ететін аумақты ұйымдастыру қажет. Бұны аумақты жоспарлау және құрылыс жобасы жүзеге асырады.

Жоспардың жобасы мынадай міндеттерді шешеді:

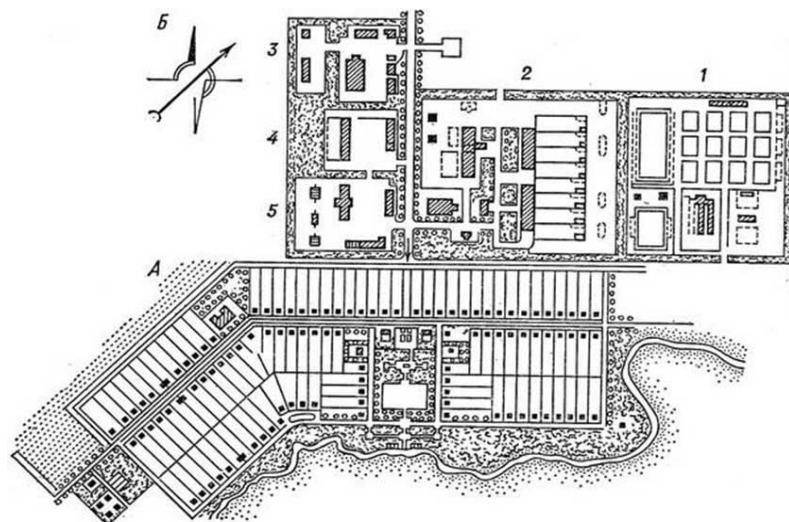
- ауыл шаруашылығы өндірісін дамыту перспективаларын анықтау;
- халықтың перспективадағы мөлшерін анықтау;
- тұрғын үй, мәдени, тұрмыстық және өнеркәсіптік құрылыстың қажетті көлемін анықтау, оны орналастыру;
- қоршаған ортаны қорғау бйынша ұсыныстар әзірлеу.

Елді мекендердің жайғастырылуы - бұл белгілі бір жерде кәсіпорындардың, тұрғын үйлердің, мәдениет мекемелерінің, көлік және басқа да халық шаруашылығы элементтерінің өзара функционалдық байланыста орналасуы.

Елді мекендерді жоспарлаудың негізгі принципі функционалдық аймақтарға бөлу болып табылады. Қаланың аумағы: тұрғын үй құрылысы, өнеркәсіптік, коммуналдық-тұрмыстық және көлік аймақтарына бөлінеді. Аумақтың ең сау және ыңғайлы аудандары тұрғын үй зонасына бөлінеді, оның шамамен 20% -ы жасыл алаңдар. Бұл аймақты жоспарлаудың басты элементі - қалалық жолдармен шектелетін тұрғын үй, балалар, тұрмыстық және сауда мекемелері, жасыл алаңдар, ойын алаңдары және т.б. орналасқан тұрғын үй кварталы. Жеке шағын ғимараттарды салу кезінде тұрғын алабының ауданы 2-4 гектар, ал көпқабатты үйлер үшін - 6-12 гектар. Елді мекендердің қазіргі заманғы жоспарлау тәжірибесіне ірі қалаларды шағын тұрғын аудандарына бөлмелеуі кірді - халыққа қызмет көрсету үшін қажетті барлық мекемелерді қамтитын, қала маңындағы көлік желілер арасында орналасқан тұрғын аудандар топтары. Тұрғын үй ауданының орталық нүктесі әкімшілік орталығы болып табылады. Өнеркәсіптік аймақ ауданның әуе қозғалысының басым бағытын ескере отырып, елді мекеннің төменгі жағында орналасқан және қоныс

аударатын аймақтан санитарлық нормаларға сәйкес жасыл санитарлық қорғау аймағы арқылы бөлінеді. Азық-түлік және жанармай қоймалары, автобус парктері, теміржол вокзалдары, порттар, аэродромдар және т.б. орналасқан үй-коммуналдық қоймалықтар және көлік аймақтары қаланың шекарасында орналасып, санитарлық қорғау аймағы бойынша тұрғын алабынан бөлінеді.

Қазіргі заманғы ауылдық елді мекендерді жоспарлаудың негізгіне аймақтарға бөлінуі кіреді: тұрғын үй, өндірістік және қоғамдық орталық. Өнеркәсіптік және тұрғын аудандардың арасында жасыл санитарлық-қорғаныш аймақтары қамтамасыз етіледі, оның ені өнеркәсіп және шаруашылық секторының сипаты мен қабілетімен айқындалады. Далалық қосыларды орналастыру кезінде де нақты екі аймаққа бөлінуі қарастырылады: тұрғын аймағы және өндірістік-шаруашылық аймағы (сур. 1).

Сурет. 1. 100 аулалы колхоздық ауылдың жайғасымы: А - тұрғын ауданы; В - шаруашылық және өндіріс аймағы: 1 - жылыжай шаруашылығы; 2 - мал шаруашылығы; 3 - қойма ауласы; 4 - бригадалық ат қоралар ауласы; 5 - жөндеу және техникалық қызмет көрсету ауланы.

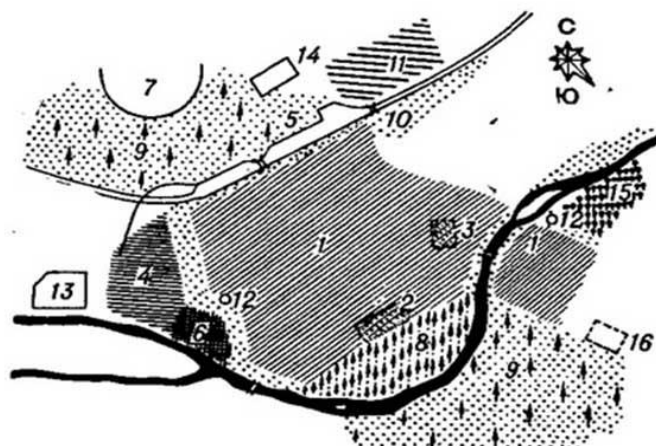
Шипажайларды жоспарлаудың негізгі қағидалары да аймақтарды бөлу болып табылады. Төрт аймақтың құрылуы көзделген: барлық шипажайлық, емдеу-профилактикалық, мәдени және тұрмыстық мекемелер орналасқан курорттық-шипажайлық аймақтары, қызмет көрсететін персоналға арналған қоныс аймақтары, коммуналдық-шаруашылық және көліктік нысандар аймақтары, шипажайдың сервистік кәсіпорындардың аймақтары орналасқан. Курорттарды жоспарлауда жергілікті табиғи ресурстарды пайдалануға және аймақты көгалдандыруға ерекше көңіл бөлінеді. Курорттардың қоршауында санитарлық қорғау аймақтары ұйымдастырылады [1].

Елді мекендердің жайғасымы – қалалар мен ауылдарды салудағы әлеуметтік-экономикалық, сәулет-құрылыстық және санитарлық-гигиеналық мәселелердің үйлесімді шешуі болып табылады. Бұл халықтың өміріне, жұмысына және демалысына қолайлы жағдай туғызады.

Елді мекендерді жоспарлаудың аса маңызды шарттары мыналар болып табылады: қалалар мен ауылдардың аумақтарын функционалдық аймақтарға бөлу, сондай-ақ өнеркәсіптік, тұрғын-үй және мәдени-тұрмыстық құрылыстың негізгі объектілерін орналастыру кезінде құрылыс салу үшін гигиеналық нормалар мен ұсынымдарға сәйкес келетін аумақты таңдау; қоныстың оңтайлы тығыздығына сәйкестігі; бау-бақша және елді мекендерді сауықтырудың барлық заманауи түрлерін енгізу.

Гигиеналық қалыптамалар мен ұсынымдар елді мекендерді жоспарлау мен дамытудың, санитарлық қадағалау тәжірибесін жинақтаудың зерттеу негізінде әзірленді, және халықтың денсаулығы мен қолайлы жағдайларын, жұмысын және демалысын

қамтамасыз ететін мәселелерді шешуге бағытталған. Елді мекендерді жоспарлау жобаларында аумақты функционалдық аймақтарға бөлу принципі: өнеркәсіптік, көлік, коммуналдық және қойма, тұрғын және рекреациялық аудандарда сақталуы тиіс (сур. 2).

Сур. 2. Қаланың функционалдық аймақтандыру сызбасы: 1 - тұрғын (тұрғын үй) аумағы; 2 - аурухана телімі; 3 - жоғары білім беру телімі; 4 - өнеркәсіптік аумақ; 5 - теміржол жолағы; өзен портының аумағында; 7 - әуежай аумағы; 8 - қалалық саябақтың аумағы; 9 - орман саябағының аумағы; 10 - қорғайтын жасыл аймағы; 11 - қойма алаңы; 12 - сумен жабдықтау көзі; 13 - ағынды суларды тазарту қондырғылары; 14 - компосттау алаңдары; 15 - балабақша; 16 - зират.

Тұрғын үй кешенінің негізгі құрылымдық бөлімі - тұрғын үй ғимараттарының топтарынан тұрады, тұрғындарға күнделікті күтім жасау, демалыс базалары, спорттық алаңдар және т.б.. Индустриялық кәсіпорындардың жұмысынан туындаған газ, түтін және шаңнан қорғау үшін тұрғын үй және демалыс аймағы. санитарлық-гигиеналық нормаларға сәйкес жасыл санитарлық-қорғаныс белдеулерімен басқа аймақтардан бөлінеді.

Елді мекеннің аумағын таңдаған кезде климаттық, топырақ және гидрологиялық жағдайының, жасыл кеңістіктердің жай-күйін, суды пайдалану жағдайларын және т.б. санитарлық-гигиеналық бағалауына ерекше назар аударылады. Жер асты суларының деңгейі жоғары, батпақтанған, су басқан, көшкінге бейім және т.б. жер телімдері құрылысқа жарамсыз болып есептеледі. Кейбір жағдайларда осындай жер телімдерін пайдалануға рұқсат етіледі, бірақ оларды жақсарту үшін қажетті шараларды қабылдағаннан кейін ғана.

Елді мекендерді жоспарлағанда және құрылысын салғанда қолайлы климаттық факторларды пайдалану қажет, күшті қысқы желдер, ультра күлгін сәулеленудің жеткіліксіздігі, шамадан тыс инсоляция мен қызып кету және т.б. жағымсыз әсерді азайту керек.

Шағын аудандарды құру кезінде климаттық факторларды ескеру ерекше маңызды. Осылайша, солтүстікте қоныстанған елді мекендерде халықтың өмір сүру жағдайына теріс әсер ететін қатты желдер мен төмен ауа температурасынан қорғайтын, тұрғын үй ғимараттарын қызмет көрсететін мекемелермен байланыстыратын жабық галереялары көзделген арнайы құрылыс әдістері қолданылады. Ауа райы ыстық аудандарында халықты қызып кетуден қорғайтын - жүру жолдары мен тротуардың максималды көлеңкесі, шағын аудандардың аумақтарын жақсы желдету, оларды жасыл аймаққа және су бетіне қарай бұру және т.б. тәсілдері қолданылады. Ауа райы ыстық аудандардағы тұрғын, балалар және медициналық мекемелердің тұрғын жайлары мен бөлмелері оңтүстік-батысқа және батысқа бағытталмайды; күн сәулесінен қорғайтын құрылыстар кеңінен қолданылады. Қызып кетуден қорғау талаптарын сақтауға міндетті емес аудандарда, ғимараттардың бағдарларын және ғимараттар арасындағы үзілуін анықтаған кезде «Тұрғын және қоғамдық ғимараттардың инсоляциясы мен елді мекендердің тұрғын үй құрылысының санитарлық нормалары мен ережелерін» қолдалынуын басшылыққа алады.

Осы стандарттарды белгілеудің гигиеналық критерийі – қоғамдық ғимараттар мен тұрғын аудандардың үй-жайларын 22-наурыздан 22-қыркүйекке дейін күнделікті кемінде 3 сағат бойы күн сәулесі әсерінің қажеттілігін қамтамасыз ету болып табылады [2].

Халықтың күнделікті демалысын ұйымдастырылуы тұрғын аймағының құрылымына сәйкес келуі қажет. Тұрғын үй ғимараттарының біріккен алаңдарында кішкентай балаларға арналған ойын алаңдарын, егде және науқас адамдарға арналған демалыс алаңдарды жобалау қажет. Шағын ауданның шегінде тыныш демалыс пен спортпен шұғылдануға мүмкіндік беретін бақшасы көзделінеді. Тұрғын үй алаңында 10 минуттық серуендеу радиуста үлкенірек спорттық ғимараттар (стадион, бассейн және т.б.), бақша және ойын-сауық мекемелері болуы тиіс [3].

Ауылдық жерлерді жоспарлаудың ең маңызды қағидасы - ауыл тұрғындары үшін қолайлы гигиеналық жағдай жасау, ұжымшар мен кеңшар ауылдарын жақсы жабдықталған тұрғын үйлер, мемлекеттік қызметтер, тұрмыстық кәсіпорындар мен медициналық мекемелері бар қалалық типті елді мекендерге біртіндеп өзгерту.

Шағын фермадан ең ірі колхоз, совхоз, қауымдастықтардың жайғасымы кәсіпорындардың өндіріс өнімділігіне және еңбек ұйымдастырудың тиімділігіне айтарлықтай әсер етеді. Өндірістің дамуы мен өндіріс кәсіпорындарының барлық салаларында жаңа технологиялардың пайда болуымен жайғасымның маңыздылығы артып келеді. Жалпы шаруашылық технологиялар, яғни аумақтық технологиялар, дамыған сайын маңыздылығы өсіп келеді. Жабдықтың қуаты мен технологиялық мүмкіндіктері өсіп келеді, жаңа технологиялар мен жабдықтар нәтижесінде жаңа ғимараттар мен құрылғылар пайда болды. Осының бәрі елді мекендердің жайғастырылуының маңыздылығын және жоғарғы деңгейдегі жауаптылығын көрсетеді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Графические и аналитические решения по планировке и застройке “Землеустройство”/ Сост. В. Н. Зайцев. А. В. Хромченко.- Хабаровск: Изд-во ХГТУ,2007.
2. Строительные нормы и правила. Градостроительство. Планировка и застройка городских и сельских поселений. СНиП 2.07.01-89. М.:Стройиздат,2010.
3. Планировка сельских населенных мест: Сост.В.В. Артеменко А.П. Овчаков В.П. Баскакова М. Всероссийский институт заочного обучения. 2009.